

ראיה חותכת טל ניב

רושמת את עצמה בדם

התערוכה של מאיה ז"ק במוזיאון תל אביב לא פחות מגאונית, למרות שהיא ממשיכה מסורת גברית של דבקות בידע, ולא מרשה לעצמה לאבד שליטה

שירים של צלאן, ואו צופה ב"אור נגדי", שז"ק ליהקה בו, שוב, אשה כהה ודקה, חומת עיניים, בת דמותה. והולכת לחלל התצוגה במעבר שנבנה כמפוח, כריאה שחורה. ובחלל השני מוצגים בשולחן מכוסה אובייקטים בתלת'ממה. וגם הקרנה של "אמא כלכ' לה", שבה אשה משנות ה-40 באירופה מודדת ומסמ' נת, מכינה עוגה, כמו במעבדה, משרטטת כמו במשרד אדריכלות. ואני חושבת – האכלה של השכל. מוזן למחשבה. איפה הילדים שיאכלו?

4 אני יודעת שז"ק מכנה את הדמות הזאת, של המדענית-חוקרת, "אמא". הרעיון הוא התמודדות עם שאלת ההונה. אבל אינני רואה את אמהותה. תערוכה מפוארת, עות'כישרון, של אשה חוקרת ומעשית, ששמות תואר יקטנו מלתאר את יכולתה. וכמיצב המפוח, שבו עברתי, לצד השני, נושב קור קור שאני מבינה. היא ממוקדת בנאורות שכשלה. מתמקמת באליטיוס, שיכול אולי לעורר חרדה או ניכור אצל אחרים. ז"ק מציבה אשה קדם'עכשווית, פורצת דרך חריגה, כמו מאדאם קירי, או בעיני רר חי, אנה פרויד – בת ששמרה על ארכיון אביה, שימשה מוליך ושסתום של הידע וכך מטפלת בעור'לם המחקר שלה. היא בשליטה.

5 הרישום הזה הוא חלק ממערך רחב מאוד שז"ק בנתה סביב גבר דווקא – צלאן. אני חושבת עדיין על השאלה אם זו היתלות ב"נושא", כלומר קושי להיפרד מהיסטוריה שכבר נחקרה. על הקיר כתוב מה שידוע, שצלאן התאבד בגיל 49, אבל לא כתוב שהיה לו בן. אחז. ששרד. אני עומדת מול הרישום הזה ומבינה את כישורונה, ורואה את עצמי שוכבת על הרצפה, וחושבת, אשה חסרת כישרון אינה יכולה להירצח בעודה כות' בת. אז צריך לטבול עיפרון בדם. הרישום כאן קשור גם במושג האינסוף המתמטי, שגם ז"ק מכירה, ואפשר להיווכח במתמטיקה בחדר השני, הרי מה שהוא אינ' סוף אינו יכול להישכח או להיעלם, אלא לחזור. הרי' שום גדול מספיק כדי להיחשב בגודל טבעי. נילי גורן אצרה, ז"ק היא ד"ר פרנקנשטיין. האשה היא הגולם שלה. "העיסוק בהיעדר ובוכרון מחבר אותי ליצירתו של צלאן גם דרך חויית אובדן אמו שנרצחה במחנה כפייה, והפרידה הלא ממומשת ממנה, הנרמות בשי' ריי", סיפרה ז"ק לגורן בשיחה ביניהן בקטלוג. "אמי נפטרה כשהייתי בת 20. אמנם הנסיבות היו שונות לח' לוטין, אך גם היא היתה רחוקה ממני במותה (מעט אחרי שחלתה, נסעה לונצואלה ושם נפטרה). מותה השאיר בי רעב תמידי להמחיש את האירוע, כדי לאפ' שר את הפרידה ממנה, והתסריטים השונים, שרדפו אותי בחלומות הליל בניסיון להשלים את החסר, עשויים למצוא את פתרונם בפרויקט "אור נגדי". ■

מאיה ז"ק, "trace", עיפרון על נייר, 140X110 מוצג בתערוכת היחיד "אור נגדי" במוזיאון תל אביב. אוצרת נילי גורן

מדפים, ממש, ששרוול מפוח מוביל ממנו אל החלל "האמיתי" של העולם המשותף. מביטה באמו של פאול צלאן – האשה שמאיה ז"ק יצרה בווידיאו שלה, בציורים, ומיקמה אותה בתוך מפוח מצלמה באופן רפלקסיבי. בתוך עולם רעיונות; ספירות, כמו בקבלה. אני עומדת במוזיאון תל אביב בחדר הארכיון הענקי שז"ק יצרה – וכתם הדם, והשיער, והתסרוקת, והעי' ניים החומות, והמוות, והרפלקסיביות – כתופעה אינ' טלקטואלית וכהפרעה רגשית, כהיבט של חרדה – נעמדים מולי בחורה. מאיה ז"ק מגיבה על סכינתה האינטלקטואלית ועל הצבת מחקר וידע בראש פיר' מידת המבע. אבל בכל זאת בריחוק שלה, בשכל שלה (למרות שידע הוא תנאי אצלה), ז"ק עשתה מהידי שלה מכחול דיו ומהפה דם. אשה שוכבת לגמרי לבדה. אשה שהידי שלה רושמת את עצמה, לבושה כדי לכסות, לא כדי להדגיש דבר, ששערה תלתלים וגלים וכהה אסוף, אשה שלא תתפשט בציבור. שהליכידו שלה מכונס, ני' עור רק כלפי אובייקט אחז, שהיא מעלימה.

3 נכנסתי אל התערוכה של מאיה ז"ק במוזיאון תל אביב והתביישתי על שאי'פעם כתבתי מילים חמות על עבודה אחת, בלבד, בתערוכת'נושא חר' בבנית ומביכה, כמו זו שנאצרה שם פעם על ולטר בנימין. הציגו צילומים מסמכים אמיתיים. והנה, בס' פירה אחרת לגמרי, עבודה מושלמת, דבורה על אופ' ניה, שכנויה כעולם בתוך עולם, ואמו של צלאן בתוך מפוח המצלמה. משל מערה אישי. בחלל הכניסה אני קוראת "שנים, שנים, שנים אצבע ממששת מטה" –

1 שוכבת על הרצפה – ברישום הזה, המתאר "זירת פשע" – וכתם הדיו כתם הדם. זו בת דמותה של מאיה ז"ק עצמה, בפיוזיות שלה, וזו אשה שמאיה ז"ק הציגה בסרטי הווידיאו שלה – "אמא כלכלה" מ-2007 ועכשיו בווידיאו "אור נגדי". דמות נשית שמבוססת על דמותה של פרדריק שרגר, אמו של המ' שורר היהודי הרומני-צרפתי שכתב גרמנית, פאול צלאן. אשה שנראית כמו השחקנית בסרטים של ז"ק, שהיא הקימה מתוך הנאורות היהודית-אירופית שנמ' חקה, ומתוך התיאוריה של הויכרון, ואני מוזהה את האשה הזאת. ואני חושבת, לעזאזל, ז"ק, תערוכה של אשה גאון. ומשווה בראש (למרות שההשוואה לעבר' דה של גברים היא בעיה בפני עצמה) שכשאשה מצוירת את עצמה – במוזיאון תל אביב, כיום הפתי' חה של תערוכת היחיד שלה, "אור נגדי", בעומדי מול הרישום הענקי – לעזאזל, אני חושבת, מאיה ז"ק. כמו וויליאם קיינטינג' את. מעניינת, שולטת שליטה מלאה בכל ממדי האמנות הפלסטית, מאיור ועד מבע קולנועי. המשאלה להציב את הדיבור על ההיסטוריה במרכז אינה משאלתי, ובכל זאת מחסירה פעימה. מאיה ז"ק רשמה כאן אשה שרושמת את עצמה בדם שניגד מהמוח ווולג דרך הפה. הרישום אינו "הכנה" או "פחות", אלא העלאה בחוקה של עצם הקו המבחין בין קיימת ללא קיימת בכלל.

2 חכמה במוזיאון תל אביב. הרישום תלוי על הקיר בחלל הכניסה לתערוכה, שהוא גם ארכיון גבה'